

Libris.RO

Respect pentru oameni și cărți

ANDREW BARUCH WACHTEL

BALCANII

O ISTORIE DESPRE DIVERSITATE ȘI ARMONIE

Traducere din limba engleză de Cristina Ispas

Prefață de Daniel Cain

CORINT
ISTORIE

Cuprins

<i>Cuvânt-înainte</i>	5
<i>Prefața la ediția în limba engleză</i>	9
<i>Introducere – Balcanii ca ținut de graniță și creuzet etnic</i>	15
<i>Capitolul I – Începuturile: din preistorie până în perioada Imperiului Bizantin</i>	29
<i>Capitolul II – Balcanii în Evul Mediu</i>	52
<i>Capitolul III – Balcanii sub stăpânirea otomană</i>	83
<i>Capitolul IV – Lungul secol al XIX-lea (1775-1922)</i>	115
<i>Capitolul V – De la Balcani la Europa de Sud-Est</i>	149
<i>Cronologie</i>	191
<i>Note</i>	197
<i>Lecturi suplimentare</i>	201
<i>Mulțumiri</i>	209
<i>Index</i>	211

Introducere

Balcanii ca ținut de graniță și creuzet etnic

În imaginația istorică și literară, Balcanii apar ca un teritoriu vast, în aceeași măsură înfricoșător și ambiguu. Majoritatea încercărilor de clasificare se concentrează pe geografia locului (regiunea a și fost denumită după Munții Balcani) sau, începând cu cea de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea, pe toate prejudecățile pe care atât localnicii, cât și străinii, le-au atașat termenului. Istoricii s-au arătat în general prea puțin preocupați să definească regiunea în termeni pozitivi, luând ca punct de plecare aspectele culturale, istorice și sociale care fac din ea un tot coerent și complex.

Balcanii constituie un ținut de graniță, unde s-au întâlnit și suprapus patru dintre cele mai mari civilizații ale lumii, pentru a da naștere unei civilizații locale dinamice, tensionate, multistratificate. Aici s-au întâlnit, s-au ciocnit și uneori s-au contopit culturile Greciei și Romei antice, ale Bizanțului, Imperiului Otoman și Europei romano-catolice – dar niciuna nu a reușit vreodată să domine singură acest spațiu. Stratificarea culturală care a rezultat de aici, cum se vede de exemplu în Bosnia – poate spațiul balcanic esențial –, este minunat surprinsă de Ivo Andrić, în romanul său *Cronică din Travnik*. Deloc întâmplător, naratorul acestui pasaj este un străin; pentru

localnicii obișnuiți deja cu ea, bogăția culturală a Balcanilor nu mai părea deloc ceva remarcabil.

Când îți croiești drum prin bazar, oprește-te la moscheea Yeni. O să găsești un zid înalt, care înconjoară întregul edificiu. Înăuntru, la umbra unor copaci uriași, se află câteva morminte. Nimeni nu mai știe ale cui sunt. Oamenii știu numai că de mult, înainte de sosirea turcilor, moscheea era de fapt Biserica Sf. Caterina... Iar dacă te uiți mai de aproape la pietrele din zidul antic, poți vedea că provin din ruinele sau mormintele romane. Pe o piatră din zidul acestei moschei poți citi foarte clar, scris cu litere riguroase, drepte, o inscripție romană fragmentară: „Marco Flavio... optimo...”. Mult mai jos, în fundația ascunsă privirii, se află prinse bucăți mari de granit roșu, vestigii ale unui fost templu închinat zeului Mithras.

Prin urmare, la un anumit nivel, istoria Balcanilor reflectă succesiunea civilizațiilor care au cucerit regiunea de-a lungul timpului.

Straturile suprapuse de civilizație nu sunt însă singurele responsabile pentru caracterul mixt sau hibrid al regiunii sau pentru caracterul ei unic. Civilizațiile succesive și-au lăsat amprenta în multe colțuri ale lumii, deși poate într-un mod mai puțin vizibil cu ochiul liber decât aici. Cu adevărat neobișnuit aici este faptul că această stratificare este completată de extraordinara varietate descoperită în regiune în orice moment al istoriei ei. Iată o descriere a oaspeților opriți la un popas de caravane din Bosnia, undeva prin secolul al XVIII-lea, dintr-o povestire a lui Andrić, care ilustrează acest aspect al vieții din Balcani:

Sulaga Dizdar împreună cu trei colectori de taxe aflați într-o călătorie de afaceri; doi călugări franciscani din Kreševo, care mergeau la Istanbul pentru nu știu ce proces;

Respect pentru oameni și cărți

un călugăr ortodox; trei venețieni de la Sarajevo, însoțiți de o femeie tânără și frumoasă. Se spunea că sunt ambasadori din Veneția care călătoreau spre Poartă – duceau cu ei o scrisoare de la pașa din Sarajevo și erau însoțiți de o gardă personală, dar se țineau la distanță, atitudinea lor părând în același timp demnă și suspectă. Mai erau un negustor din Serbia, împreună cu fiul lui, și un tânăr înalt și tăcut, cu o față roșie, bolnăvicioasă.

O asemenea varietate a rămas caracteristică pentru Balcani până în secolul al XX-lea. Iată, de exemplu, cum își amintește Elias Canetti, câștigătorul Premiului Nobel, locul nașterii sale, în anii premergători izbucnirii Primului Război Mondial:

Dacă aș spune că Rusciuk se află în Bulgaria, ar fi ca și cum aș proiecta locul într-o lumină falsă. Pentru că acolo trăiau oameni sosiți din toate părțile, astfel încât într-o singură zi puteai auzi vorbindu-se șapte sau opt limbi. În afară de bulgari, adesea veniți de la țară, mai erau și mulți turci, care își aveau cartierul lor, lângă care se afla cel al sefarzilor, evrei de rit spaniol – acesta fiind cartierul nostru. Mai erau și greci, albanezi, armeni, țigani. De pe celălalt mal al Dunării au venit românii... Ici și colo mai erau ruși.

Este exact amestecul etnic și lingvistic pe care l-au avut în minte maeștrii bucătari francezi când s-au decis să dea numele unei regiuni geografice din Balcani (Macedonia) salatei de fructe – *macédoine des fruits*.

Prin urmare, Balcanii s-au caracterizat printr-o excepțională varietate, în special în comparație cu vecinii din Europa de Vest, unde mai multe state omogene s-au format încă din perioada modernă timpurie. Într-o mare măsură, eterogenitatea Balcanilor a fost creată, întreținută și amplificată de o altă trăsătură esențială a regiunii: în cea mai mare parte a

istoriei acestui loc, Balcanii au constituit un ținut de graniță. Granița care separa jumătățile de est și de vest ale Imperiului Roman traversa de-a curmezișul Peninsula Balcanică. Deși s-a prăbușit ca putere politică în secolul al V-lea d.H., Roma avea să rămână centrul ecleziastic al creștinătății occidentale, astfel încât granița dintre creștinătatea bizantină (ortodoxă) și catolicismul roman a continuat să se suprapună (aproximativ) peste vechea linie de demarcație dintre cele două jumătăți ale fostului imperiu. După căderea Bizanțului în 1453, linia care separa Imperiul Otoman musulman de Europa Occidentală creștină avea să treacă prin Balcani, la fel cum, în secolul al XX-lea, Balcanii vor despărți Europa de Est comunistă de Europa Occidentală.

Din cauza acestui statut de ținut de graniță, mai mult sau mai puțin permanent, regiunea balcanică a fost sortită să sufere mereu influențe, dar fără a putea fi stăpânită în întregime sau colonizată de marile civilizații din jur. Deși aceste civilizații au tins să domine regiunea, în funcție de granițele externe pe care le-au avut la un moment sau altul, în interiorul acestor granițe locuitorii au fost în general lăsați să-și vadă de treburile lor. De-a lungul timpului, popoarele din regiune s-au amestecat frecvent, viața de zi cu zi fiindu-le iremediabil influențată de o parte a obiceiurilor aduse de ultimii sosiți. Prelucrarea în mod creator de către localnici a influențelor venite din exterior a dus la crearea unor hibrizi, care au influențat la rândul lor civilizațiile cuceritorilor, nevoite să se adapteze condițiilor locale. Aceste influențe s-au făcut definitiv resimțite în toate aspectele vieții din Balcani, incluzând obiceiurile de zi cu zi, limba, tradițiile literare și artistice, modul de a face negoț și economia, viața politică și religioasă.

Când au colonizat coastele sudice ale Mării Adriatice și Mării Negre, între secolul al VIII-lea și secolul al IV-lea î.H., grecii nu s-au oboșit să pătrundă mai adânc pe continent, dar s-au asigurat în schimb, prin intermediul rețelelor lor comerciale, de faptul că triburile barbare – cum le considerau ei – din teritoriile respective aveau să fie expuse din plin influenței civilizației elenistice. Mai târziu, romanii au construit drumuri și cetăți fortificate pe tot cuprinsul Balcanilor, dar nu au fost niciodată suficient de numeroși pentru a disloca populația băștinașă, care trăia în afara zonelor urbane sau în zonele greu accesibile din munți, atât de caracteristice pentru această regiune geografică. Odată cu migrația triburilor slave în regiune, între secolul al VI-lea și secolul al VIII-lea d.H., și odată cu sosirea protobulgarilor, populație turcică, tot cam pe-atunci, mozaicul etnic și lingvistic al regiunii s-a modificat din nou. Nou-veniții s-au stabilit în zonele cu sol mai fertil, cu timpul devenind populația cea mai numeroasă din regiune, tradițiile lor păgâne suferind la început influența culturilor bizantină și romano-catolică și mai apoi, mai puternic, pe cea a civilizației otomane.

Amestecul de civilizații străine a influențat în grade diferite diversele regiuni din Balcani, în funcție și de perioada de timp, mai lungă sau mai scurtă, în care băștinașii au fost expuși la o anumită influență. Astfel, teritoriile care astăzi aparțin Ungariei s-au aflat în cea mai mare parte în afara razei de influență a civilizației elenistice, iar influențele greco-bizantine au fost și ele mai slabe aici, comparativ cu teritoriile din sud și din est. Și totuși, dat fiind că au fost provincii romane, aceste teritorii s-au aflat sub influența civilizațiilor clasice precreștine, ale căror urme s-au păstrat până astăzi. Biserica Catolică a reușit în cele din urmă să-i convertească pe unguri, numai că teritoriile